

John Murray S. J. (London).

G. K. CHESTERTON ÚTJA AZ EGYHÁZHÓZ

Tizenegy évvel ezelőtt, 1936 június 14-én, Beaconsfieldben, az angol Buckinghamshire grófság kis városában meghalt egy jelentős irodalmi egyéniség, a nagy angol konvertita, Gilbert Chesterton. Bizonyára méltó, hogy ezt a férfit ne csak hazájában ünnepeljék, hanem azokban az országokban is, ahol műveihez megértéssel és megbecsüléssel közelednek. Chesterton jellegzetes képviselője azoknak az angol íróknak, akik az utóbbi évtizedekben megtalálták az utat a katolikus Egyház felé. Edmund Bentley, aki Chestertonnak egész életében legbensőbb barátja volt, kora legnagyobb angoljának nevezi őt.

Gyakran hasonlították Chestertont John Henry Newmanhoz, akinek a katolikus Egyházba való felvétele 100 éves évfordulóját 1945-ben ünnepelték. A Westminster-székesegyházban Chesterton emlékére tartott istentiszteleten Ronald Knox érsek a nagy író „The Man, Who was Thursday” c. regényét, (Az ember, aki csütörtök volt) rendkívüli könyvnek nevezte; olyan ez a mű, mintha a kiadó azzal bízta volna meg a szerzőt, hogy a „The Pilgrim’s Progress”-nek írja meg a párját, a „Pickwick-Papers” stílusában.¹ Ez jó hasonlat. Mert Newman klasszikus író volt, prózája olyan méltóságot, ritmust és gazdagságot mutat, ami műveit a XIX. század angol irodalmának egyik legragyogóbb teljesítményévé teszi. Másrészről Chesterton is sok hasonlóságot mutat Dickenssel. Nemcsak annyira tisztelte Dickenst, hogy rendkívül tanulságos és élesszemű könyvet írt róla, hanem elsajátította Dickens művészetét is a szenvedélyes erő és alkalomadtán az erős túlzás terén. Az „Orthodoxy” az volt Chesterton számára, ami az „Apologia pro vita sua” John Henry Newman számára volt, noha van különbség a két mű között és nem is csak a stílusban. Newman „Apologia”-ját katolikus létéle után írta, hogy saját álláspontját valamennyi katolikus álláspontjaként tárja elő azzal a váddal szemben, hogy nem őszinte, amint azt Kingsley neki és általában a katolikusoknak is szemére vetette. Chesterton „Orthodoxy”-ját 14 évvel a katolikus Egyházba való felvétele előtt írta, és ez is támadásra volt felelet. 1905-ben tette közzé Chesterton „Heretics” című esszé-gyűjteményét, amelyben modern írók világnézetét vizsgálta és arra az eredményre jutott, hogy ha van is abban valami az igazságból, mégis mindenesetre az igazságnak csak egy oldalát, vagy átmetszetét adja. Az igazság azonban sokkal nagyobb és tökéletesebb valami, mint az, amit ezek közül az írók közül egy-egy birt, vagy felfogott. G. S. Street ellenvetésként azt írta, hogy világnézeti kérdések-

¹ A „The Pilgrim’s Progress” az angol irodalom egyik mesterműve, különösen a klasszikus egyházi irodalomé, a puritánok egyik minta-műve. John Bunyan írta, két részben jelent meg (1667-ben és 1684-ben). Allegorikus formában ábrázolja a lélek élményeit, miközben Istent és a megváltást keresi. — A „Pickwick-Papers” Dickens egyik legismertebb munkája. Samuel Pickwick és vidám testvéreinek élményeit írja le, míg Anglián keresztül vándorolnak.

ról csak akkor fogja gondolatait elmondani, ha Chesterton a nyilvánosság elé tárja világnézetét. Erre volt válasz az „Orthodoxy”. Rendkívül figyelemreméltó ez a könyv. Chesterton kifejtette benne, hogy „Mr. King úgy fogja találni, hogy én, ha mindjárt kissé bizonytalan és egyénies módon is megpróbáltam, inkább képzetek egymásutánjában, mint filozófiai következtetések során megvilágítani azt, ameddig én eljutottam. Én nem akarom ezt az én filozófiámnak nevezni, mert nem én fedeztem ezt fel, hanem az Isten és az emberiség alkotta; és engem is ők alkottak.

Ezt a két fontos könyvet a következő ok miatt említettem. 1946 tavaszán az egyik jelentős londoni könyvkereskedés, Foyles kiállítási termében déli előadásorozatot rendeztek. Ezeknek az előadásoknak a tárgya a következő volt: miért lettem katolikussá? Tizenöt ilyen előadást tartottak. Közülük öt alkalommal én elnököltem. Egyik előadó, Mr. John Rothenstein, Sir William Rothensteinnek, a műbírálnak a fia, a londoni Tate Gallery igazgatója kifejtette előadásában, hogy először Newman „Apologia”-jának olvasásakor érzett vonzódást a katolicizmushoz. Egy másik előadó, Georg Temple professzor, az ismert matematikus és a Royal Society tagja, azt mondta, hogy Chesterton „Orthodoxy”-jának olvasása volt az első, ami közel hozta őt a katolikus Egyházhoz. Jellemző, hogy Temple professzort előbb vették fel az Egyházba, mint Chestertont, aki őt odavezette. Ilyen megtérések meggyőző bizonyítékok arra, milyen nagy lelki értéket jelent Chestertonnak ez a könyve.

Néhány személyes adatot Chestertonról 1874 május 29-én született Kensingtonban, London egyik nyugati városrészében; az úgynevezett Westendben. Középosztályból származik. Családja nemzedékek óta ingatlanügynökséggel foglalkozik. Vállalatuk még ma is megvan Kensingtonban. A család keresztény-liberális jellegű protestáns volt; ez a jelleg gyakori volt Angliában a XIX. század végén. Chesterton nem volt valami feltűnő tehetségű gyermek, hároméves koráig elég keveset beszélt és csak nyolcéves korában tanult meg olvasni. Csak a rajz iránt érdeklődött különösebben. Mikor azonban ifjúkorában végre megtanult olvasni, akkor mindenesetre mohón kapott a könyveken. Szívesen meséltetett magának történeteket és maga is költött egypárat. 1924-ben először írt „George MacDonald and His Wife”-hez. Megírta, hogy MacDonald egyik elbeszélése, mégpedig „A hercegisasszony és a törpe” nagy hatással volt rá. Benépesült számára a ház és a kert, lépcsők, ajtók és ablakok „mágikus dolgokká” alakultak át. A csodának a felismerése és az alkotás szépségén érzett öröm egészen kifejezetten megvan az ifjú Chestertonban, még mielőtt eljutott volna az Alkotó igazi megismeréséhez.

A Szent Pál-iskolába járt.² Onéletrajzában, a „Hogyan lesz az ember tökfilkóvá” c. fejezetben pompás leírását adja tanulóéveinek. Élénken eltudjuk őt képzelni, ezt a hosszúra nyúlt, félszeg kamaszt, amint reggel az iskolába botorkál, feje tele van gondolatokkal az irodalomról, amelyet most kezd felfedezni és megszeretni, de amellet az a szándéka, hogy nem sérti meg az angol tanulóifjú szigorú szabályát, amely azt követeli, hogy egy tanuló se tanusítson szellemi érdeklődést tanulmányai iránt. Ime, egy rövid szemelvény:

„Emlékszem, hogyan szavaltam nagy belső megindultsággal az iskolába vezető úton Sir Walter Scott egyik költeményének, a „Marmion”-nak harcra buzdító, versszakait, szenvedélyes hangsúllyal és telve lendülettel; mikor aztán az iskolába értem, teljesen egyhangúan daráltam le a

² A Szent Pál-iskola London Westend-jének ismert fiú-elemi iskolája. A 16. század elején alapította Colet, az angol renaissance egyik leghíresebb tudósa, Morus Tamás és Erasmus barátja.

sorokat és reméltem, hogy ezzel ki tudom mutatni, mily kevésbé értettem meg az egészet.³

Chestertonnak tanulókoráról szóló elbeszélései rendkívül szórakoztatóak és változatosak. Tanítóit — kevés kivétellel — szerette bolonddá tenni. Mikor az anyja a Szent Pál-iskola igazgatójánál fia jövőendő kilátásairól érdeklődött, ezt a választ kapta: Hat láb magas tehetség; ápolja ezt a palántát, Mrs. Chesterton, ápolja gondosan!

Miután Chesterton elvégezte az iskolát, komolyabb tanulás és munka ideje következett számára. A Slade-School-ban, amely az egyetemi College-vel állt kapcsolatban, művészettörténetet tanult, magában a College-ben angol irodalmat. Tanulótársai azt állítják, hogy a művészetről tartott előadások alatt olvasott, az irodalomról szólók alatt rajzolt. Chesterton 1892-től 1895-ig tanult a College-ban; ezek lelkiileg és szellemileg kemény esztendőek voltak számára, telve mély lehangoltságokkal és skepticizmussal, amely minden iránt kételyt ébresztett benne. De mindez csak múltó ifjúkori jelenség volt, ha figyelembe vesszük Chesterton későbbi írásainak tudatos, sőt egyenesen viharos életörömét. Abba a korába tartoznak első irodalmi munkái. Chesterton kiadóvállalatok számára a korrektúraolvasás szabatos munkáját mellett lektori teendőket is vállalt.

M. Wards életrajza mutat rá először Chesterton „Notebook”-jára, legtitkosabb személyes gondolatainak megőrzőjére. Abban a füzetben 1894—98 között olyan gondolatokat jegyzett fel, amelyek később életbölcseletét meghatározták. Mint már említettük, Chesterton keresztényi liberalizmusú környezetből származott. A kereszténységnek ez a formája azonban, amelyet fiatalkorában ismert meg, jóformán semmi hatással sem volt rá. Számára ez nem jelentett semmi mást, mint teljesen külsőséges, polgári vallásformát. A „Notebook”-ban látjuk aztán, hogy elsősorban ismét újra felfedezi Istent, egyelőre ugyan még nem a keresztény Istent, de mindenesetre egy bizonyos Istent, mint hatóerőt a természet kormányzásában, akinek hatását és létét egyetlen gondolkodó ember sem veheti semmibe. Ennek az erőnek a tudata, aki minden mögött ott áll, végigvonul a lebilincselő könyvecske minden oldalán. Egyik töredékesen feljegyzett gondolata például így szól:

„Tompá ütéssel csap le a fejsze a fára — Isten. Isten.

A varjú káromága ezt a szót adja vissza: Isten,

A tűz pattogása a tűzhelyen, a patak csobogása,

mind ugyanezt a szót mondja,

Minden dolog, és kutya és macska és hegedű és gyermek,

A szél, a vizesés, a tenger, a mennydörgés,

Ezer hangon ismétlik: — Isten”.

Vagy, hogy kifejezést adjon az alkotás csodája felett érzett heves érzelmeinek:

„Minden étkezés előtt hálaimát mondtok —

Nagyon helyes,

De én hálát adok minden színdarab, minden opera előtt,

Hálát minden hangverseny, és némajáték előtt,

³ Önéletrajz 69/70. Chesterton önéletrajza olyan szellemes könyv, hogy a legnagyobb probléma elé állítja az életrajzírókat. Maisie Ward adott ki egy említésre méltó könyvet Chestertonról. Ez a könyv 1943-ban jelent meg Amerikában és 1944-ben Angliában. Az írónő ebben kifejti, hogy egy Christopher Dawson-tól eredő ösztönzésre hogyan olvasta el Chesterton összes műveit megírásuk sorrendjében, hogy „tisztán lássam magam előtt Gilbert lelki fejlődését és kikutassam azokat a hatásokat, amelyek különböző időkben rá hatottak.” Azalatt a hat év alatt, míg ezt a művét írta, olyan emberekkel beszélt Chestertonról, mint Bernard Shaw H. G. Wells, Hilaire Belloc, Maurice Baring és három világrészben lakó barátait kérdezte meg.

Mielőtt egy könyvet kinyitok, hálát.
És hálát adok, mielőtt rajzolok, festek,
úszom, vívok, boxolok, járok, játszom, táncolok,
Hálát adok, mielőtt tollamat a tintába mártom.

És egy olyan bevezetés, amely a keresztény gondolkodáshoz még közelebb áll:

„Évszázadokkal ezelőtt élt Keleten egy ember és én ma nem tudok úgy ránézni egy juhra, egy verébre, egy búzatáblára, egy liliomra, egy varjúra, vagy a naplementére, sem egy hegyre, vagy szőlőskertre, hogy ne gondoljak Rá; ha ez nem az Isten sejtése, akkor mi lenne az?”

Ezek voltak azok az évek, amelyek kialakították őt, ezek voltak tanulói évei jövője, hivatása és a hitbeli dolgokkal szembeni magatartása szempontjából. A századforduló tájára kiért belső kialakulása. Megkezdte közzétenni azt, amit addig írt, két verseskötetét („Greybeads at Play” és „The Wild Knight”) 1901-ben egy tanulmánykötet követte, „The Defendant”. Chesterton írt ebben az időben a „Speaker”-nek is, annak a folyóiratnak, amely megtámadta az angol politikát a búr háborúban. Ekkor találkozott először azzal a férfival, aki oly nagy hatást tett rá és aki felkeltette benne a történelem és tradíció megértése iránti érzékét, ami eddig hiányzott belőle: Hilaire Belloc-kal, az angol-francia származású katolikus történésszel, az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb esszéistájával és életrajzírójával. Chesterton a következőképpen írja le első találkozásukat: „mikor először találkoztam Belloc-kal, azt mondta annak a barátjának, aki bemutatott bennünket egymásnak, hogy éppen ma oly kevéssé élek szellemileg. Emellett azonban ez az ő, gyenge szellemi frissége’ elevenebb és magávalragadóbb volt, mint mások vakító szellemi készsége. Belloc beszélgetése mélyen belenyúlt az éjszakába, és mint világitó nyom maradt meg az az emlékem, hogy sok jó gondolat ébredt ez alatt. Ha itt azt mondtam, hogy „valóban jó”, nem „bon mots”, akkor ezzel mindent megmondtam, amit az ember a legteljesebb felelősséggel elmondhat egy olyan férfiról, aki a legnagyobb harcot vívta meg napjainkban az emberiség javáért”.

Ez a találkozás 1900-ban történt. Később aztán mindkettőjük nagy hatást gyakorolt a másikra és mindketten közösen is nagy eredményt értek el az igazság, a tisztaság és a katolikus hit szolgálatában.

1900-tól kezdve nagy lépésekkel halad Chesterton. Először hirlapíró lett. Rendszeresen ír ekkortájt egy liberális ujság, a „Daily News” számára. 1905-ben pedig elkezdődik munkatársi kapcsolata az „Illustrated London News”-szal; ez a kapcsolat egész Chesterton haláláig (1936) tart. Azután következnek művei irodalmi téren. Kiadja tanulmányát Robert Browning-ról (1903), Charles Dickens-ről (1906), és egy művész-monográfiát G. F. Watts-ról (1902). Ezekkel a munkáival irodalmi téren élvonalbeli helyet szerzett magának. Végül kezdett regényeket is írni. Az első a „Napoleon of Notting Hill” volt (1904), azután következett „The Club of Queer Trades” (1905), és a „The Man, Who was Thursday” (1908); később, 1910 és 1914 között a „The Ball and the Cross”, „Man alive”, „The Flying Inn” és a „Brown atya meséi” öt kötete.

Chestertonnak e regényeiben pontosan lehet követni filozófiájának fejlődését. Chesterton nagy vitalitású erő, hatalmas, virágzó ábrázolási képességgel, gazdag szimbolikával és fantáziával. De még a fantasztikumban is meghatározott utat követ. Így pl. a „Napoleon of Notting Hill”-ben. Néhány londoni külváros háborúságáról van ebben szó, egy középkori városra való romantikus-heraldikus visszatekintés formájában. Ugyanakkor azonban a regény két egymással harcoló életfelfogás szembeállítására

is, amelyeket a szerző képviselni akar. Auberon Quin-t, a két főszereplő egyikét a regényben angol királlyá választják. Ez tréfás hajlamú alak, akinek csak móka jár az eszében. Quin elrendeli, hogy az unalmas és vigasztalanul magányos londoni kerületekben élesszenek fel újra régi szokásokat. Legyenek ismét őrségek, pompás fegyverzetben, városfalak, lobogók és címerek. Ezt a tréfás ötletet Adam Wayne, a regény másik főalakja komolyan veszi. Ez az ember Notting Hill-ben lakik és háborúságba keveredik egy másik kerülettel, mivel egy szűk utcácskát, amelyet a növekvő forgalom érdekében le kellene rombolni, meg akar óvni az elpusztítástól. Megfűjják a trombitákat, fegyverek csörögnek kedves, régi helyek védelmére, míg aztán Notting Hill-t mégis teljesen le nem rombolják. Ebben a ragyogóan megírt époszban sok humor és fantázia van, mögötte azonban ott áll Chesterton tiltakozása a kicsinyek és emberiesebbeknek a hatalmas által való elnyomása ellen, az a tiltakozás, amely később, mikor a „distributizmus”-t védi, még hangsúlyozottabban és beszédesebben jut kifejezésre. Felmerül még egy gondolat, amely később az „Orthodoxy”-ban is megjelenik: az ellentétek kiegyenlítésére való törekvés, amit ő az „Orthodoxy” egyik főgondolataként jelöl meg. A regény végén Auberon Quin megvallja Adam Wayne-nak, hogy az egész csetepaté tulajdonképpen csak egy tréfából támadt, amit ő megengedett magának. Erre Adam Wayne nyomatékosan hangsúlyozza, hogy éppen a szeretetnek és derűnek kellene az egész embert és az egész életet kitöltenie.

Ha borús, vigasztalan napok jönnek — mondja Wayne —, mindketőnkre szükség van, rád, az igazi fanatikusra és rám, az igazi szatirikusra. Eltávolítottunk az útból egy nagy tévedést, amely elválasztott bennünket. Mert tény az, hogy hamis költéssel cicomáztuk fel a modern városokat, amelyek, mint ahogy mindenki tudja, a legköznapibbak. De egészséges érzékű emberek nem tartanak bennünket ellentéteknek. Mi olyanok vagyunk, mint egy egyszerű ember agyának két fele. Szeretet és mosolygás mindenütt van. A székesegyházakon is, amelyeket pedig istenszeretettel eltelt évszázadok építettek, vannak istenkáromlóan groteszk részek... Az anya rámosolyog gyermekére, a szerelmes kedvesére, a feleség férjére, a barát a barátjára. Auberon Quin, mi túl sokáig álltunk szembe egymással ellenségesen, menjünk mostantól kezdve együtt tovább. Neked alabárdod van, nekem kardom. Rajta! járjuk be együtt a világot, mert mi ketten vagyunk ennek a világnak a lényege. Jer, már nappal van.”

Auberon egy pillanatig habozott a világos fényben, de aztán tisztelgve emelte kezét alabárdjához és elindultak ketten együtt ki az ismeretlen világba. (The Napoleon of Notting Hill, 300/301.)

Ebben a könyvben és különösen ezeken a helyeken Chesterton legalapvetőbb nézeteinek egyike lép elénk, tudniillik az, hogy az, ami minden emberben közös, sokkal csodálatosabb, sokkal megrázóbb, mint egyesek adottsága és képességei. Az ember-lét tudata sokkal megindítóbb, mint az emberi nagyság tudata. Sokkal fantasztikusabb az, hogy két lábunk van, mint hogy valaki ezekkel a lábakkal úgy tud táncolni, mint Nijinszky, fantasztikusabb az, hogy orrunk van, mint hogy valaki borvagy parfümszakértő. Ezt az izgató felismerést egy másik hasonló követi: A mindennapi élet örömeinek újra felfedezése. Ez a második felfedezés a „Man alive”-ban mutatkozik meg. Innoçent Smith, ennek az elbeszélésnek a főhőse betörő; de a ház, ahová betör, a saját háza. Ő csak azért tör ott be, hogy újra megélje a birtoklás örömét. Bigámista, de a második nő, akit feleségül vesz, ismét az első felesége, akit azért vesz el, hogy újra átélje vele az első szerelem boldogságát. Ő — mondhatni —, csak álgyilkos, fegyvere nem halált hoz, hanem életet ad.

Igy jutottunk el az „Orthodoxy” legközvetlenebb gondolatvilágába.

Itt van az a pont, ahol részleteiben vizsgálhatjuk, mi okozta Chesterton közeledését a kereszténységhez. Mint említettük, egy csupán külsőségekben keresztény környezetben nevelkedett és ez nem jelentett számára semmit. Miután elhagyta az iskolát, még ettől a külsőséges kereszténységtől is elszakadt, szkeptikussá, sőt időnkint pesszimistává lett és úgy mellesleg az úgynevezett modernista tudományos világnézeti kérdésekkel foglalkozott. Itt azonban nem sok megnyugtatót talált. Beszéltek haladásról. De mi is az a haladás, kérdezte ő magától, ha nem tudja az ember, merről közelítse meg. És ha az ember nem ismeri a célt, honnan tudhatja, mekkora a haladás? Egyáltalán honnan lehetne tudni azt, hogy az haladás-e? Az emberek ugyan rózsaszínben látó optimisták voltak, újra és újra megállapították, hogy az emberek jobbak és okosabbak lettek, nyilván valami automatikus folyamat által. Chesterton ezzel szemben látta a bűn valóságát, amelyet ezek az új elméletek nem akartak tudomásul venni. „A szellem szabad közösségéről” fecsegték. Chesterton szemükre vetette ezeknek, hogy nem értették meg a legfontosabb szellemi közösséget, a halottak közösségét — olyan ismereteket, amelyek hosszú évszázadok alatt halmozódtak fel. „Egészen könnyű megérteni” — írja az „Orthodoxy”-ban —, „hogy miért veszik komolyabban és miért is kell komolyabban venni a legendát, mint a történelmet. Egy legendát rendszerint egy-egy vidék egész lakossága, szellemileg teljesen egészséges emberek hoznak forgalomba. A történelmet azonban rendszerint egyetlen bolond lakos írja meg. Ezután az „Orthodoxy” keskeny ösvényén eljut a kereszténység évszázadokon át tartó, nagy, feltartóztathatatlanul előrehaladó fejlődésének felismeréséhez, amelyet ugyan minden oldalról támadtak eretnokségek, gáncsolták ellenségek, de ezek a gáncsoskodások, amint jobban szemügyre vették őket, teli voltak ellentmondásokkal. Az „Orthodoxy” nem vezette el Chestertont az Egyházhoz, de sok mást megtérített; a szerző számára olyan volt ez a könyv, mint egy időzített bomba: explodált ugyan, de csak egy idő múlva. Én tizenkétszer vagy tizenötöszer olvastam ezt a könyvet és fokról-fokra inkább kezdtem tisztelni ezt a helytálló és mély tudással teljes apologetikát. Az előszó elején egy könnyedén csipős mondat van, hogy ez a könyv tulajdonképpen válasz akar lenni Mr. G. S. Street kihívására. „Mr. Streetnek csak kérdeznie kell ismét kihívó modorában, hogy hol található az igazi keresztény világnézet, ismét egy könyvvel fogok neki válaszolni.”

Szeretnék most magából az „Orthodoxy”-ból közölni néhány érvelést. ... Chesterton bevezetőben megjegyzi, hogy őt a kereszténység elleneségei segítették hozzá ehhez a felismeréshez. Ő nem könyvekből és apológiákból tanulta megbecsülni a kereszténységet, ilyeneket ő sohasem olvasott, hanem szabadgondolkodóknak a kereszténység ellen írt könyveiből. Huxley Bradlaugh és „Id Genus Omne” vitték őt odáig, hogy a kereszténységet, mint valóságot fogja fel és feléje forduljon. „Amikor letettem Colonel Ingersols legutolsó ateista munkáját, hirtelen az a megdöbbentő gondolat villant át az agyamon: jóformán kényszerítettek arra, hogy keresztény legyek.”

A racionalisták vették őt rá arra, hogy kételkedjék az értelemben. A „The Maniac” (Az őrült) c. fejezetben kifejti, hogy a képzelőerő sohasem tesz őrültté egy költőt. Maga az értelem váltja ki az őrületet, ha nagyon mereven, saját szűk kis körébe zárva fogjuk fel. Csak egyetlenegy angol költő őrült meg — mondja Chesterton — és ez sem a költészet, hanem a logika miatt vesztette el az eszét, a kálvini predesztináció-tan nyomasztó logikája miatt. Cowper volt ez; Chesterton oly finoman mondja róla: „John Kálvin taszította a kárhozatba, John Gilpin majdnem megváltotta”.

Chesterton kiemeli a „korlátozottság” lényeges voltát. Ha az ember teljesen felismert egy igazságot, feladja annak a lehetőségét is, hogy ne higgyen ebben az igazságban. Az igazság épp annyira korlátoz, mint amennyire felszabadít. Az objektív valóságtól független, öncélú értelem tana teljesen értelmetlen, az akaratnak önmagáért való istenítése abszurd és ártalmas.

„Abban a pillanatban, mikor az ember valósággal belép a világba, ezzel a korlátozottság világába lép. Az ember elválaszthatja a dolgokat külső vagy esetleges törvényektől, de saját természetük törvényeitől soha. Ha akarjuk, kiszabadíthatjuk a tigrist ketrecéből, de nem szabadíthatjuk meg sávjaitól. És ne vedd le a tevééről púpjai terhét, mert végül is megszűnne teve lenni.”

Chesterton bevallja, hogy ifjúkorában megpróbálta megelőzni a valószínűságot. Bátor és haladó gondolkodónak tartotta magát. De egy napon be kellett látnia, hogy az, amiről azt hitte, hogy egy új igazság, amit éppen akkor ő fedezett fel, az ósrégi krisztusi igazság volt. Az „Orthodoxy”-ban mindig ez a két téma bukkan elő: kalandos, mámoros kutatás az ismeretlen után az egyik oldalon, a másik oldalon viszont biztonság és ezzel együtt a békének és birtoklásnak érzése, mivel az ismeretlen felfedezésével együtt kiderült, hogy az nem más, mint ami minden időközön keresztül megvolt — ha rejtve és ismeretlenül is. „Mi lehet pompásabb — írja —, mint felfedezni egy új Dél-Walest és azután örömkönnök között felismerni, hogy az tulajdonképpen a régi jó Dél-Wales.”

A XX. század elején élő próféták túlságosan sekélyes optimizmusával Chesterton szembeállítja a bűn realitását. Ezt a szót nem ismerték ezekben az években. Ezzel szemben azonban Chesterton a kétségbeesés szót nem ismeri. Egy keresztény ember lehet lesújtva, de sohasem lehet remény nélkül.

Különösen érdekes fejezete az „Orthodoxy”-nak a „Kereszténység paradoxái”. Itt a kereszténység ellen intézett sok támadást veti pontos vizsgálat alá. A szerző arra az eredményre jut, hogy ezek a támadások egymást cáfolják. Az Egyház az emberi szellem természetes otthona, mert egyesít magában, képes egyesíteni ilyen ellentétes típusokat, mint harcos és remete, szűz és anya, sőt egyszerre dicsóítja meg a legellentétesebb erényeket... Az Egyház színe nem zavaros-szürke, hanem tisztán világos és határozott.

„Tiszta fény áramlik a hitre a kétoldali támadások nyomán, amelyeket a világ fiai mindkét oldalról ellene intéznek, amelyekkel azonban egymás közt csak zűrzavart és ködöt keltenek. Mert valóban úgy van: az Egyház egyidőben szállt síkra erőteljesen a coelibatusért és a családért és — ha szabad így mondanunk — gyermekek nemzése mellett és ellen is szenvedélyesen kiállt. Az Egyháznak ez a két álláspontja mindig megvolt egymás mellett, mint két éles színfolt, piros és fehér, Szent György pajzsának piros és fehér mezői. Az Egyház mindig egészségesen elutasította a rózsaszínt.”

És befejezésül az Egyház nagyszabású történeti képe: diadalszeker, amely az évszázadokon keresztül az ortodoxia keskeny ösvényén száguld és ki tudja kerülni az eretnkségeket, amelyek őt mindkét oldalról veszélyeztetik. Érthető — és sajnálatos — lett volna, ha elbukott volna a számtalan eretnkség egyikén, a gnoszticizmustól a scientizmusig. Hogy itt is tovább tudott jutni, ez az ortodoxia legcsodálatosabb, legmámorítóbb, legmesésőbb teljesítménye. „Látomásomban látom az égi harciszekeret, amint dübörögve zúg át az évszázadokon, az eretnkségek letiporva, bágyadtan a porban hevernek, az Igazság bár felindulva, de — minden megrázkódtatás ellenére — egyenesen áll.”

Az „Orthodoxy” 1908-ban jelent meg, Chestertont csak 1922-ben vették fel az Egyházba. Miért ez a haladék?

Lehetetlen erre egyértelmű választ adni. Bizonyára azért is habozott Chesterton a végső lépést megtenni, mert felesége, Frances, akit nagyon szeretett és akihez nagyon ragaszkodott, az anglikán egyház tagja volt. (Később ő is követte férjét az Egyházba.) 1914-ben súlyos beteg volt Chesterton, több, mint egy évig feküdt betegen, és amikor rendbejött, már benn voltak a háború kellős közepén. Ezalatt az idő alatt azonban írt, mohón, szenvedélyesen. Műveinek száma bámulatosan nagy. Versek, esszék, irodalmi tanulmányok, regények, azonkívül minden héten egy cikk az „Illustrated London News” számára, nem is beszélve előadásairól. A háború után, 1919-ben utazni kezdett. Szentföldi látogatása aztán minden még meglévő személyes tisztázatlanságot megoldott. Egyik legjobb hatású könyvét köszönhetjük ennek az utazásnak: a „The New Jerusalem”-et. Végül, 1922 augusztusában, Beaconsfieldben, egy fából készült, bádognetejű kunyhóban felvették az Egyházba. Maurice Baring, a költő — szintén konvertita — ez alkalommal írta Chestertonnak a legmegindítóbb levelet, amit ismerek. Ime, egy részlet:

„Azt hiszem, Gilbert, hogy különben is mindent elmondtam neked, amit mondanom kellett és nyomtatott könyvben is leírtam, nem is nagyon régen, hogy 1909 Gyertyaszentelőjének előestéjén felvettek az Egyházba. Talán ez az egyetlen tettem életemben, amelyet nem bántam meg. Minden napon, amelyet megélhetek, csodálatosabb lesz számomra az Egyház, ünnepélyesebbek a szentségek, és tartalmuk egyre mélyebb. Az Egyház szava, szertartása, parancsai, fegyelme, döntései hit és erkölcs dolgaiban mindig tökéletesebbek, végtelen bölcseségben, igazságban és méltányosságban gazdagabbak. És valami olyan jelet látok az Egyház gyermekein, amely az Egyházon kívül állókon nincs meg. Benne találtam meg az igazságot és a valóságot, minden, ami rajta kívül áll, számomra por és árnyék.”

A protestáns Angliában divattá lett azt állítani, hogy egy irodalmi egyéniség művei megtérése után nem ugyanolyan magas színvonalúak, mint azelőtt. Ezt mondták annak idején John Henry Newmanról, ezt mondták Chestertonról. Mindkét esetben az ellenkezője igaz. Mind Newman, mind Chesterton legjelentősebb és legmélyebb munkáit azután írta, miután áttért a katolikus hitre. Talán Chesterton későbbi munkáiból hiányzik valami korábbi műveinek fiatalos frissességéből, de hiszen ő maga is idősebb, komolyabb és egész lényegében keresztényibb lett. Az „Orthodoxy” kitűnő munka, de még jelentősebb a „The Everlasting Man”, amely 1925-ben jelent meg. A „The Ballad of the White Horse” nagyszabású költemény, de talán még nagyobb az 1926-ban megjelent „The Queen of the Seven Swords”.

Chesterton újabb művei között egész sereg van, amely a katolicizmusért, katolikus szociális gondolkozásért száll síkra. Chesterton már 1911-ben mélyen megrendült a politikai becstelenségek leleplezésein — mint ő nevezte —, amik ellen testvére, Cecil foglalt állást ujságjában, a „The Eye Witness”-ben. Ez a Marconi-botrány idején volt és Cecil Chesterton ellen rágalmazási pör is folyt. Gilbert elvesztette bizalmát a politikusok iránt. És itt volt döntő jelentőségű barátjának, Belloc-nak hatása. Az első világháború után ismét kiadták Cecil lapját, először „The New Witness”, azután „G. K. Weekly” címen. Ez a lap, amelyet a két legjobb angol író pompásan szerkesztett, kimondottan katolikus irányt követett és a szociális kérdések megoldásában az úgynevezett distributizmusért harcolt. Antikapitalista volt, a modern ipar kartelljei, elsősorban a nagy finánc-tőke ellen küzdött, és a kisember, a paraszt, a kis-

birtokos, az iparos pártjára állt. A lap azonban szocialista-ellenes is volt, mert — a kiadó véleménye szerint — a szocializmus csak egy fajtája a kapitalizmusnak, amely a kisember magántulajdon-érzésére és öntudatára a maga módján ugyanolyan káros hatással van. Az önbecsülés érzését csak a birtoklásban való részesedés útján adhatjuk meg a kisembernek. Chesterton és Belloc állandóan ezt a politikát képviselték és zűrzavaros elméletek és a hamis utopisztikus víziók világában egészséges keresztény felfogás képviselőivé lettek. Működésük eredményeit Angliában nehéz felmérni, de Kanadában, Ausztráliában és az Egyesült Államokban kétségtelenül messzevezető eredményeket ért el.

A „G. K.'s Weekly” (G. és K. Chesterton két keresztnévének kezdőbetűit jelenti) nemzeti jellegű volt (vagyis az egész nemzetet átfogta), de nem volt nacionalista. A lap a kis népeknek fogta pártját a nagyokkal szemben, az elnyomottaknak az elnyomókkal szemben. Így Chesterton részvételtjes megértéssel fogadta az írek és lengyelek követeléseit; és bár nagy rokonszenvvel viseltetett Amerika iránt, kimondottan ellensége volt a pénzügyi imperializmusnak. Gyűlölte a növekvő totalitárius veszélyt, bármely oldalról fenyegette is, mint olyan valamit, ami teljesen ellentétes mind a katolikus hittel, mind az egyes ember méltóságával és szabadságával, és ezt a gyűlöletét ki is mutatta. Sok ilyen gondolata, amelyek irodalmi megnyilvánulást hetenkint lapjában találtak, tanulmányaiban vannak meg, így a „The Return of Don Quixote”-ban (1927), a „The Outline of Sanity”-ban (1926), a „The Thing”-ben (1929) és a „Chaucer”-ben (1932). De írt két szent-életrajzot is: „Assisi szent Ferenc” (1932), és „Aquinói szent Tamás” (1933). Ez a két könyv ragyogó munka, megrendítően érzékelteti a szent lényegét, gondolkodását és cselekedeteit. Etiénne Gilson, a nagy francia skolasztikus azt mondta, mikor a Szent Tamásról szóló könyvét elolvasta: „Chesterton kétségbeejtő. Én egész életemen át Aquinói szent Tamással foglalkoztam, de soha sem tudtam volna ilyen könyvet írni”. Chesterton halála után Gilson mégegyszer visszatér erre: „Összehasonlíthatatlanul a legjobb könyvnek tartom ezt, amit valaha Szent Tamásról írtak. Csak zseni képes ilyen művet alkotni... Chesterton egyike a legmélyebb gondolkodóknak, akik valaha is éltek”.

Tovább nem is kell feszegetnünk. Chesterton nagy ember volt, jóval nagyobb, mint azt legtöbb kortársa gondolta, ámbár kiváló értelmét és sokoldalúságát elismerték.

Mert éles elméjű volt és termékeny író, de ezek a képességei sokkal mélyebb, értékesebb tulajdonságait takarták és Gilson biztos szemmel vette észre ezeket. Chesterton azonban egyben jó és alázatos ember is volt: Anglia katolikusai végtelen sok hálával tartoznak szellemi magatartásának és irodalmi munkásságának.

Ezt a kis tanulmányt fejezzék be azok a sorok, amelyeket Walter de la Mare, a költő írt róla:

„mint a Szentlélek lovagja jár-kei a világban, bohócruhája bölcsesség, tréfás mosolya igazság, a hátán malma nem engedi berozsdásodni kardját, részvét és ártatlanság nyugtatja meg szívét”.

Fordította: Brusznyai Ákos